„Другоселец" - Йордан Йовков (анализ)

Публикувано от **Simonsita** на **16.04.2010**

„ДРУГОСЕЛЕЦ" - ЙОРДАН ЙОВКОВ

(анализ)

Общочовешките измерения, внушени чрез проблемите на условния свят в „Другоселец", са проектирани в парадигматично Йовково построение на многопластово противопоставяне. Художественото интерпретиране на екзистенциални проблеми като човешката самота и човешката грижа в тази внушаваща реалистичност творба, без външно, без фабулно-ireално експлициране на абсурда, носи нови измерения в жанра разказ не само в българската, но и в световната литература. Същността на това измерение е в специфичното изграждане на художествената логика.

Времето, в което е първата публикация на „Другоселец" /1927 г./ съвпада с излизането на „Време и битие" на Хайдегер. И ако немският учен търси и изгражда философски израз на проблемите на човешкото съществуване в плана на крайната абстрактност, то българинът Йордан Йовков, претворява тези проблеми в полето на художествената конкретност, на художествената опредметеност. Проблемът за човешката самота и човешката грижа ще насочи в 40-те години на 20-ти век френските екзистенциалисти Камю и Сартр към афиширане абсурдността на битието и съществуването. Научно-философската форма на техните разсъждения няма да им е достатъчна и те ще потърсят изграждане на художествен свят, който ще бъде определен като екзистенциален. Йовков изобразява такъв свят десет - петнадесет години преди тях в разказите си. Дори и едно съвсем бегло припомняне за фиксираното обобщение чрез заглавието на романа „Чужденецът" от Камю, и едно припомняне за емблематичната фраза на Сартр „Адът - това са другите", могат да ни насочат към сходността в проблематиката на френските екзистенциалисти и Йовковите разкази.

В настоящия текст думата грижа се разглежда в обикновеното си езиково - тълковно значение, каквото тя има и в контекста на Йовковата творба. Грижата е безпокойство за нещо; също и нещо предстоящо, за което човек мисли; тя изразява и старание. В представата на понятието грижа влиза и значението, което човек влага за смисъла на собственото си битие. Всяко нещо, което човек прави и за което мисли, е вид грижа. Цялото ни самосъзнание е някакъв вид грижа.

Чрез заглавието „Другоселец" Йовков ни насочва към присъствието на нещо чуждо, отдалечено,

друго измеримо още преди да започне художественото моделиране в определени хронотопни, сюжетни, фабулни и т.н. построения. Другостта не само като вид селение, но и другостта като социален феномен и социална при същност. Всеки си има своята другост. И движението на битието е противопоставянето и единението на другостите. Изграждайки модел на битието, на съществуващото чрез внушенията за определен социален ареал, Йовков осъществява проекция на хармонична двойственост в противостоенето индивид - общество. Човешката грижа и човешката самота са разкрити и обобщени чрез противопоставянето в различни нива на разказа - време, пространство, герои, диалог, стилистика, фразеология и т.н.

Времепространствената определеност повествователят дава в началото на разказа с няколко качествени знака. В първото изречение: „Като на всеки празник кръчмата се пълнеше с хора." - откриваме внушението за повторителност на времето и качествено разделение на времето: делник - празник. Следва разколебаване на ценностния знак на празничното време, почти парадоксално: „Вървяха бавно, тежко като че умората беше ги налегнала едвам сега, когато бяха останали без работа." Закъснелите селяни идват към кръчмата, обаче: „гледаха насам, гледаха нататък" - пространството се разделя надве - кръчмата и зеленината навън - противопоставени: „Такава зеленина е навън, че и в кръчмата, като си седи човек, пред очите му играят зелени кръгове." Качествено-хронотопните измерения са предадени като вътрешно раздвояване у селяните - пролетната зеленина, която ги мами навън, и кръчмата, където по традиция се събират в празник. Затова и разговорите в кръчмата са за нивите - всеки има свои ниви, там е вложил труда си и... мъката си, както по-нататък в текста ще каже Татар Христо. На изразеното доволство, че всички ниви са хубави, дядо Иван противопоставя съмнението: „Никой не мой каже отнапреж, че е негово, щото е сял, докато не го тури в хамбара си, ама ако е рекъл господ, голям спор и берекет ще бъде тази година." Изразил чувството за зависимост на персонажите от външни висши сили, внезапно самият дядо Иван взема правото на императивно внушение с думите: „Трябва пазене само." Следва ново противопоставяне - дядо Иван трябва да изчака, да се съобрази с другите, преди да говори с кмета, - зависим е от другите. Повествователят сякаш го връща в едно равностойно спрямо останалите селяни положение. Възникналият спор за опазване на нивите, как да се изключи възможността един да напакости на друг, утихва, - но не защото последен има думата „облечения в ризата на закона кмет", а: „Не бяха пили още, затуй разпрата утихна лесно. Почти пиян беше само Торашко каменарят, който беше дошел най-рано." Противопоставянето - не упоените още селяни и почти пияния Торашко - дава нова насока на повествованието. Следващото изречение: „Неговата къща беше близо - горе на баира." едва ли внушава близост, - по-скоро обратното, но то носи друга смислотворна противоположност - заедно с другите в кръчмата той е долу, а когато е в дома си, той е горе. Но направо „учудващо" е противопоставянето в: „Около къщата винаги имаше сега струпан камък, готов за продан." Фразеологичния израз „сега струпан" означава „скоро струпан", но в потока на езиковата реч изречението, в което е този фразеологизъм, носи и друга смислотворност - винаги имаше сега. В нивото на езиковото подсъзнание за съседните думи в хода на речта, които сами по себе си образуват и самостоятелно звучащи фрази, носещи друго, самостоятелно, скрито, значение (така наречения от руските структуралисти „сдвиг"), осъществява в Йовковия разказ сливане на времевите пластове - на

минало и сегашно време и цялата обобщителност на времето - винаги, което включва в себе си и бъдещето. Това „винаги имаше сега" можем да назовем и като емблематично за скритите, невидимите механизми, които правят Йовковата проза магично-притегателна за читателското съзнание. И е един от елементите на тази вечно временна притегателност. Формулирането е простичко - Йовковата проза е изградена от перфектно композирани езикови детайли. И тази перфектна композиция на детайлите изгражда един от най-сложните и прекрасни художествено езикови светове в световната литература.

Продължавайки разглеждането на вътрешно текстовите противопоставяния, следвайки сюжетното построение на „Другоселец", нека видим как Йовковия разказвач рисува дома на Торашко: „Тия камари приличаха на дувари, на крепост, затуй и Торашко казваше: „Не ща да знам никого, ей! Аз живея в Порт Артур!" Но той казваше туй, когато биваше пиян и го изговаряше: „Аз живея в Портартър!" Камъните чрез които Торашко осигурява своето съществуване го отделят от другите селяни, от земеделците. Камъните внушават и определена независимост по аналогия с израза „Моят дом е моята крепост". Но произнасянето „Портартър" нарушава тази представа и дава ново измерение на внушението за дома на Торашко - „Аз живея в крепостта Ад". Но тези думи са извън фабулното време на разказа. Повествователят продължава: „Сега Торашко мълчеше. Докато беше траяла препирнята, той внимателно беше слушал всички. С никого не беше съгласен, никого не смяташе прав. Но той си имаше ред в пиянството и още не беше дошла минутата да говори." След като Торашко е противопоставен на останалите персонажи, повествованието е насочено отново към разговорите в кръчмата. Да проследим как става това в две съседни изречения. Първото: „И от яд чукаше силно по масата и искаше още ракия.". И второто: „Разговорът в кръчмата утихна и се раздроби." Второто изречение е начало на нов абзац. Разговорът не утихва и раздробява поради чукането на Торашко, но в общата логика на текста тази причинно-следствена връзка е необходима на повествованието и Йовковата гениалност майсторски я внушава. Затихването и раздробяването носят своя смислотворност в спояването, единението на пластовете в творбата. Разговорите в кръчмата изразяват определен вид противопоставяне между останалите селяни. В преразказания от кмета диалог между неговата жена и жената на Драган се маркират противоречията на селяните в отношението им към селската власт. Игровият диалог между двете жени и репликата на кметицата: „Нека той виси по кръчмите и не си гледа работата, че касация не ами съвсем ще я закъсате." Има двойствено значение. Играта между чуждата дума „касация" и българския глагол „закъсам" асоциират представата за патриархалното разбиране на труда и проблемите на управлението, но звучат и като заплаха. Имплицитно внесеното съмнение за честността на кмета е продължено във външен план - в движение надолу, противопоставен на общото: „Пак се засмяха високо. След туй кметът се понаведе, погледа се и ниско зашепна нещо." На друга маса също е експлицирано противопоставяне - при разговора за настоящия празник и функционалността на амулета от кръста на Христос: „Помага за всичко." - „Помага - вятър." След което следва омекотяване и разрушаване на това противопоставяне: „Е и ти, Миале. Откога стана такъв протестанти! - Дядо Иван се засмя и запуши с дългото си тръстено цигаре." След това в кръчмата влиза полския пазач Илия, който, освен че е с преметната на рамото пушка, но е и „висок, изгорял от слънцето". В художествената

логика на разказа едва ли е случайно преминаването на повествованието от образа на дядо Иван към образа на влезлия полския пазач Илия чрез синонимни гнезда - „запуши" - „изгорял", „дълго цигаре" - „висок Илия - в детайлите на двете съседни изречения, второто от които е начало на нов абзац. Илия не е изгорял от пушенето на дядо Иван, а от слънцето, и не е висок, защото на дядо Иван му е дълго тръстеното цигаре, но в художествената логика на текста синонимните гнезда осъществяват хармонично-балансирано-противопоставен и единен езиково-символен преход между двата образа в това съвсем незабележимо макро ниво на текста. В художествената логика на творбата запушването на дядо Иван от дългото си тръстено цигаре вече е подготвило по магичен, подсъзнателен, и невероятно къс начин читателското съзнание за влизането на високия, изгорял от слънцето, Илия.

Вкарването на Другоселеца от полския пазач нарушава идентичността на кръчмата. От място за веселие и комуникация тя се превръща в своеобразно съдилище. Татар Христо пожелава възмездие - да удари Другоселеца, но е спрян от представителя на закона - кмета. Оказва се, че „подсъдимият" е неплатежоспособен. Идва минутата на пияния Торашко, която разказвачът очуднява и сякаш сам противопоставя на своя разказ: „Изведнъж стана нещо неочаквано." След като Торашко казва на Другоселеца: „Ох, братко, братко! От тебе ли намериха да искат пари, братко!" и го целува - в кръчмата става „съвсем тихо". Движението на общия шум е в най-ниската си точка. Изведнъж грижите на всички сякаш стихват, за да се осъзнае, че и Другоселецът е като тях - със собствена грижа. Дори външно по-изразена - бедността му личи по всичко. Торашко е блестящият защитник на Другоселеца, но го споменават като „Юда", макар да изиграва благородна роля и в една реплика да употребява три пъти християнското „братко". Провинението на Другоселеца е опростено. Сега всички напускат кръчмата, за да видят нещастието на Другоселеца - опредметената в разказа грижа - болното му конче. Всички се спускат да помагат. Татар Христо, допреди малко готов да удари Другоселеца, сега разтрива коня му, докато сам се изпоти. Следва на пръв поглед нещо много човешко и съпричастно - желанието да се помогне на човека, да му се внуши спокойствие, но в друг план на разказа парадоксално - кметът казва „Недей бра грижа." Кметът - допреди малко сам загрижен за собствената си власт, снишаващ се, оглеждащ се, шепнещ - сега съветва Другоселеца нещо, което самият той не може да постигне - да се освободи от собствената си грижа. Кметът се прибира в кръчмата, след него и всички селяни. Те са отново в своето комуникативно празнично-грижовно пространство. Другоселецът остава сам със своята опредметена грижа - болното конче. Никой вече не се интересува от Другоселеца. Повествователят засилва вътрешното уголемяване на грижата у Другоселеца: „А той все развеждаше коня си, от час на час загрижен все повече, че добичето не отива на добре." Реалното течащо време е ускорено с няколко щриха: „стана пладне", „мръкна се". Във вечерната картина е внушено усещане за затварящо се отстрани пространство и оставяне на представа за вертикална дълбочина: „Гъстият листак на овошките потъмня, поляните и нивите вече не се виждаха. На нея страна над черния гръб на баира изгряха звезди." В горния край на това вертикално пространство са звездите, а в долния - Другоселецът. Денят е изминал, но ако асоциираме гатанката, която разгадава Едип, за онова, което сутрин е на четири крака, на обед е на два, а вечер на три - времевите измерения в разказа придобиват други значения - на един човешки живот. С

изключително тънък усет за художествено внушение е изразено само затварянето в собствената грижа - излезлият от кръчмата Торашко нито вижда, нито познава Другоселеца: „И тъй като беше отминал напред повече, отколкото трябваше, той се повърна и пое из улицата, която водеше към баира." След „неочакваната" си постъпка в кръчмата, той се връща в границите и законите на битието и поема към своята крепост „Ад". В обратна посока по вертикала е движението на Другоселеца: „Другоселецът остана сам. Нито имаше кой, нито можеше някой да му помогне. Той клекна до падналия кон. После седна, взе главата му и я тури на коленете си." Разминаването между Торашко и Другоселеца е изпълнило цялото пространство, след което разказвачът свива това цяло пространство до окото на падналия кон, в което се отразяват лъчите на целия всемир.

В популярната представа за хармоничността на Йовковия художествен свят все още битува известен анахронизъм, който бихме си обяснили като следствие от замяната на прочита и вникването в самите Йовкови творби с хипертрофираното взиране в мета текстовете за тях. В „Другоселец" липсват вътрешно хармонични и външно красиви герои, няма „носталгия и опоетизиране" на отминал патриархален свят. Напротив. Героите му са изобразени с вътрешно напрежение, загрижени за своето съществуване, непрекъснато противопоставящи се един на друг. Хармонията е в изключителното майсторство на Йовков да замества едно противопоставяне с друго в различните пластове и да слива тези пластове, като изгражда художествена логика, внушаваща представата за органична реалност на изобразявания свят. Разказваческата уникалност на Йовков е уникалност за световната литература. В този контекст той винаги ще бъде „модерен писател", създаващ хармонична художествена логика, която не само изгражда и единява символи. Но и преобръща символи. Обогатява не само значението им, но и им придава друга, по-дълбока философска същност. Конят от символ на благородство, красота, свобода, бързина, сила, се метаморфизира в символ на грижата. Така благородството, красотата, свободата, бързината, силата, се единяват с грижата. С човешката грижа. И по магично-йовковски начин тази рамка на битието - човешката грижа - се единява със символа на човешката мечта - звездите. Звездите В окото на паднали кон. И внушават простичка формула за същността на човека - грижа и мечта. В „Другоселец" единението на грижата и мечтата в един символ придобива хронотопно космични, всемирни измерения.

Формално за литературната наука, можем да определим прозата на Йордан Йовков като символистично-екзистенциално-реалистична. Само формално, и с цялото съзнание, представа и убеденост, че Йовковата проза е много-много повече и отвъд всякакви определения. С прецизирането на всеки детайл в общата композиция на текста, без да експлицира външно във фабулата или в сюжета някаква обща философска концепция чрез думите на когото и да е от героите си, Йовков осъществява внушението за определени органично-споени характеристики и стойности на битието, смисъла на битието, магията на битието. Изграждайки образа на Другоселеца и света, в който е потопен, посредством читателската способност за съпреживяване, Йовков внушава обобщението, че всеки в един или друг план е „ДРУГОСЕЛЕЦ" в битието. Взира се в окото на собствената си грижа, и... „Гледаше го едно око голямо, препълнено с мъка и вътре в него светеха лъчите на звездите."

Powered by
Bukvar.bg
© 2010-2024